

Advancing Renewable
Energy Communities

COME RES FINALE BELEIDSAANBEVELINGEN

Korte termijn actie om lange termijn visies te realiseren

In dit rapport worden de afsluitende landspecifieke en landoverschrijdende beleidslessen en aanbevelingen van het COME RES-project dat zijn laatste maand ingaat gepresenteerd. Voor het volledige overzicht van algemene en grensoverschrijdende aanbevelingen wordt verwezen naar het **definitieve beleidsrapport van het project**.¹

COME RES heeft de marktintroductie van hernieuwbare energie vergemakkelijkt, waarbij de nadruk lag op de bevordering van hernieuwbare energiegemeenschappen (HEG's) in overeenstemming met de herziening van de Europese Richtlijn voor Hernieuwbare Energie (RED II). De vele activiteiten van het project hebben stof tot nadenken gegeven en heel wat belangrijke aanwijzingen opgeleverd voor het trekken van beleidslessen.

De totstandbrenging van een doeltreffend faciliterend kader voor HEG's kan worden beschouwd als een **bestuurszaak op verschillende niveaus, aangezien hiervoor de inzet en het optreden van beleidsmakers op alle overheidsniveaus vereist is**. De meeste EU-landen die in het COME RES project vertegenwoordigd zijn, hebben een gemiddelde tot goede vooruitgang geboekt bij de omzetting van de **definities, rechten en mogelijke marktactiviteiten van HEG's**, hoewel de regeringen in verscheidene gevallen een letterlijke omzetting ("copy and paste"-aanpak) hebben gebruikt.

¹ [D7.3 Final Policy Report and Recommendations](#)

Auteurs:

Arthur Hinsch (ICLEI Europe), Michael Krug (FUB), Maria Rosaria Di Nucci (FUB), Lucy Russell (ICLEI Europe) gebaseerd op D7.3 "Final Policy Report and Recommendations" van Michael Krug, Maria Rosaria Di Nucci, Lucas Schwarz (FUB), met bijdragen van alle partners. Vertalers: Erika Meynaerts, Erik Laes.

Geen van de negen landen heeft de respectievelijke bepalingen volledig en tijdig in nationale wetgeving omgezet. In de meeste landen is er nog steeds behoefte aan secundaire/begeleidende wetgeving waarin onduidelijke juridische termen zoals daadwerkelijke controle, nabijheid of autonomie en andere juridische en technische details (bv. in verband met het delen van energie) nader worden gespecificeerd.

Tot dusver heeft geen van de negen landen een faciliterend kader voor HEG's ontwikkeld dat volledig of grotendeels voldoet aan de minimumeisen van RED II. In de meeste landen zijn deze ondersteunende kaders nog onvoldoende ontwikkeld en versnipperd.

Kritische knelpunten zijn onder meer **technische beperkingen** voor HEG's, **langdurige en omslachtige vergunningsprocedures**, **gebrek aan informatie** en **gebrek aan startfinanciering** en **risicokapitaal**.

In de meeste gevallen ontbreken passende regelgevende kaders en **stimulansen voor energiedelen**. Er is ook een dringende behoefte aan doeltreffende maatregelen om **samenwerking tussen HEG's en distributienetbeheerders mogelijk te maken** om energiedelen te vergemakkelijken. Bovendien is er behoefte aan **tussenpersonen, adviesdiensten en one-stop-shops** die HEG's informatie, administratieve, juridische, organisatorische en financiële ondersteuning bieden. Ook ontbreekt het grotendeels aan maatregelen die ervoor zorgen dat HEG's in de **ruimtelijke en stedelijke planning** in aanmerking worden genomen. De richtlijn bepaalt dat de Lidstaten ervoor moeten zorgen dat HEG's toegankelijk zijn voor alle consumenten, met inbegrip van consumenten uit huishoudens met een laag inkomen of kwetsbare huishoudens (hoewel het aan de Lidstaten is om de definities van deze doelgroep te verduidelijken). Daarom zijn **specifieke activiteiten nodig om de deelname en de toegang tot financiering en informatie voor kwetsbare huishoudens en huishoudens met een laag inkomen te vergemakkelijken**.

Slechts enkele COME RES-partnerlanden zoals Duitsland en Spanje houden rekening met de specifieke kenmerken van HEG's bij het ontwerpen van steunregelingen voor hernieuwbare energiebronnen. Steunregelingen en economische stimuleringsmaatregelen die specifiek gericht zijn op HEG's ontbreken meestal of zijn nog in voorbereiding.

Gemeenten spelen een sleutelrol bij de ondersteuning van de ontwikkeling van HEG's en moeten door de nationale en regionale overheden in staat worden gesteld deze rol effectief te vervullen. Voor meer details, zie [informatieblad nr. 2](#).

Hierna volgen landspecifieke aanbevelingen:

BELGIË (VLAANDEREN)

De omzetting van de definitie, rechten, verplichtingen en mogelijke activiteiten van HEG's kan als vrij ver gevorderd worden beschouwd. In vergelijking met de meeste andere COME RES-landen heeft **Vlaanderen vooruitgang geboekt bij het vaststellen van bepalingen voor het delen van energie**. Het kader voor HEG's is echter nog steeds zwak en fragmentarisch. Vooral de toegang tot informatie en financiering en het ontbreken van kostengeoriënteerde netwerktarieven op basis van een transparante kostenbatenanalyse zijn belangrijke omzettinglacunes. **Netwerktarieven moeten gebaseerd zijn op een kostenbatenanalyse, zodat kostenvoordelen kunnen worden toegewezen indien en waar energiegemeenschappen voordelen kunnen bieden aan het net**. De Vlaamse regulator zet momenteel stappen in die richting.

DUITSLAND

De volledige omzetting van de bepalingen van RED II voor collectieve zelfconsumptie en HEG's laat nog op zich wachten, hoewel **vanaf 2022 onder de nieuwe federale regering vooruitgang is geboekt**. De wettelijke definitie van "burger-energiebedrijf" die sinds 2017 bestaat, is in juli 2022 gewijzigd om te voldoen aan de bepalingen van RED II voor HEG's. De definitie houdt rekening met en specificeert de beginselen van effectieve controle, nabijheid en autonomie, maar heeft nog steeds een **vrij beperkt toepassingsgebied, dat beperkt is tot elektriciteitsopwekking op basis van windenergie en PV**.

Open en "vrijwillige" deelname zijn niet expliciet omgezet in nationale wetgeving. Hetzelfde geldt voor het "primaire doel" van HEG's. Rechten, plichten en mogelijke marktactiviteiten van HEG's zijn niet expliciet vastgelegd, hoewel energiegemeenschappen in de praktijk diverse activiteiten ontplooiën, waaronder opslag, verbruik, aggregatie, verkoop of zelfs exploitatie van distributienetten.

Collectieve zelfconsumptie en het delen van energie vormen bijzonder belangrijke omzettinglacunes.

In 2022 heeft de Federale regering besloten om **wind- en zonne-energieprojecten van burgerlijke energiebedrijven onder bepaalde capaciteitsdrempels vrij te stellen van de verplichting om deel te nemen aan de veilingen voor financiële steun**. Voorts is de toegang van HEG's tot risicokapitaal en startfinanciering verbeterd.

Geïnspireerd door het voorbeeld van de deelstaat Sleeswijk-Holstein heeft de Federale regering onlangs een specifiek steunprogramma voor burger-energiebedrijven op het gebied van windenergie aan land opgezet.

Er moeten **dringend bepalingen worden opgenomen die de samenwerking tussen HEG's en DNB's waarborgen om het delen van energie mogelijk te maken**. De Federale regering moet **een regelgevend kader voor collectief zelfconsumptie en het delen van energie invoeren**, de praktische uitvoering ervan vergemakkelijken, de administratieve belemmeringen bij ruimtelijke ordening en vergunningen verder verminderen en het steunprogramma voor windenergieprojecten van burger-energiebedrijven uitbreiden tot andere hernieuwbare energietechnologieën. Voorts moet de regering de uitrol van slimme meters en de digitalisering van administratieve procedures versnellen.

ITALIË

In Italië heeft zich de afgelopen jaren een beslissende evolutie voorgedaan in de ontwikkeling van een nationaal en regionaal kader voor HEG's. Het kader voor HEG's kan worden beschouwd als één van de meest geavanceerde in de EU, dankzij een vroege omzetting van RED II. Bij de omzetting van de bepalingen van RED II voor collectieve zelfconsumptie was een beslissende stap de definitie van HEGs en van de criteria inzake openheid, autonomie en daadwerkelijke controle in overeenstemming met de RED II-criteria. Deze zijn wettelijk ingevoerd met het Milleproroghe-decreet 2020. **De definitie van HEG's is volledig in overeenstemming met de EU-definities**. Italië heeft een aantal steunmaatregelen genomen en genereuze stimulansen ontworpen.

Niettemin worden de beleidsmakers aangemoedigd de huidige beperkingen voor HEG's in termen van capaciteitslimieten en vereisten voor aansluiting op het net op te heffen. Zij moeten de voorwaarden scheppen voor een niet-discriminerende informatiestroom en **echte samenwerking tussen HEG's en DNB's**.

De inzet van HEG's in marginale en perifere gebieden die bijdragen tot het overwinnen van energiearmoede, ontvolking en ondersteuning van kleine lokale economieën, zoals vermeld in het nationaal herstel- en veerkrachtplan, moet worden bevorderd.

LETLAND

In Letland is in juli 2022 algemene wetgeving tot omzetting van de RED II-bepalingen voor HEG's aangenomen, maar de volledige omzetting is nog hangende. **Wijzigingen in de Energiewet definiëren "energiegemeenschap" als één concept waaronder HEG's en energiegemeenschappen van burgers vallen.** Een energiegemeenschap kan voldoen aan de voorwaarden van een HEG, een energiegemeenschap van burgers of beiden. Bij de in juli 2022 aangenomen wijzigingen van de Wet op de Elektriciteitsmarkt is het concept van elektriciteitsdelen voor collectieve zelfconsumptie en energiegemeenschappen ingevoerd, terwijl **HEG's worden ingevoerd als een nieuwe actor op de elektriciteitsmarkt, met dezelfde rechten en verplichtingen als andere marktdeelnemers.**

De autoriteiten op nationaal niveau moeten de regels voor het delen van elektriciteit verbeteren en gediifferentieerde tarieven voor elektriciteitsnetdiensten invoeren, rekening houdend met de mate waarin het openbare net (laag-, midden- en hoogspanning) door HEG's wordt gebruikt, hetgeen resulteert in een specifieke tariefregeling voor het delen van elektriciteit.

De opheffing van beperkingen die de betrokkenheid van gemeenten bij HEG's kunnen beperken, is essentieel.

Financiële steunregelingen voor HEG's moeten zo spoedig mogelijk worden aangenomen en in werking treden. Bovendien is er dringend behoefte aan informatie, advies en capaciteitsopbouw.

NEDERLAND

In Nederland is in juli 2022 wetgeving aangenomen ter omzetting van RED II en de bepalingen daarvan voor HEG's, maar de volledige omzetting laat nog op zich wachten. **De nieuwe Energiewet definieert de term "energiegemeenschap" (waarbij de EU-definitie van HEG en energiegemeenschap voor burgers in één begrip worden samengevoegd) als een nieuwe juridische entiteit die actief kan zijn op de energiemarkten.** HEG's kunnen in hun statuten opnemen dat alleen **natuurlijke personen, lokale overheden of kleine en middelgrote ondernemingen aandeelhouder kunnen worden** en dat de feitelijke zeggenschap berust bij de aandeelhouders die in de nabijheid van het hernieuwbare energieproject zijn gevestigd.

Nederland beschikt reeds over een relatief geavanceerd kader voor HEG's. In 2019 is opdracht gegeven voor een onderzoek naar het HEG-potentieel en er is specifieke operationele steun (terugleverpremies) voor energiecoöperaties en verenigingen van huiseigenaren. **Het stimuleringskader is voornamelijk ontwikkeld op het niveau van de onlangs opgerichte "Hernieuwbare energieregio's",** maar met een gebrekkige coördinatie tussen de regio's.

Op nationaal niveau moet het **delen van energie binnen energiegemeenschappen worden gedefinieerd en gereguleerd.** In de nationale wetgeving moet ook worden overwogen om steun te verlenen aan energiegemeenschappen die helpen bij **congestiebeheer door middel van "slim" delen van energie** (d.w.z. door vraag en aanbod van elektriciteit in evenwicht te brengen).

Leningen verstrekken voor noodzakelijke plannings- en ontwikkelingsactiviteiten die later worden terugbetaald indien het HEG-project succesvol blijkt (cf. het zogenaamde "ontwikkelingsfonds" dat in de provincies Zuid-Holland, Utrecht, Limburg en Drenthe wordt gebruikt). Andere provincies zouden soortgelijke fondsen kunnen oprichten.

Gemeenten zouden ook een actievere rol kunnen spelen bij het stimuleren van HEG's, bijvoorbeeld door het opstarten van lokale HEG's te subsidiëren, door openbare ruimte beschikbaar te stellen voor hernieuwbare energieprojecten (bijvoorbeeld op de daken van gemeentelijke gebouwen of op gemeentegrond) of door de huur van gemeentegrond of -daken afhankelijk te stellen van de naleving van een aantal minimumrichtsnoeren voor burgerparticipatie door de ontwikkelaars.

NOORWEGEN

In Noorwegen is het concept van HEG's vrij nieuw en wordt het niet algemeen beschouwd als beperkt tot de definities in de RED II (betreffende bijvoorbeeld wie gerechtigde leden/aandeelhouders zijn, regels inzake nabijheid en sociale, milieu- of economische voordelen). Voorts is Noorwegen geen lid van de EU, maar maakt het deel uit van de Europese Economische Ruimte (EER), zodat de uitvoering van RED II politiek gezien niet urgent is. HEG's zijn niet wettelijk gedefinieerd en een faciliterend kader voor HEG's of energiegemeenschappen in het algemeen is onderontwikkeld. De belangrijkste ontwikkeling aan de beleidszijde is de voorgestelde uitbreiding van de "plus-klantenregeling" die huishoudens rechten verleent als prosumenten. Indien deze regeling ten uitvoer wordt gelegd, zal dit de gezamenlijke productie en verbruik van elektriciteit binnen eenzelfde eigendom vergemakkelijken en aldus de weg vrijmaken voor flatgebouwen om energiegemeenschappen te worden.

De nieuwe regelgeving, die oorspronkelijk gepland was voor eind 2022, is echter nog niet van kracht. Als ze er eenmaal is, kunnen huishoudens met een laag inkomen hun energiekosten verlagen en de waarde van hun huis verhogen. Bovendien kan dit, in combinatie met opslagoplossingen, de piekvraag door de enorme toename van elektrische voertuigen voor particulier vervoer in stedelijke gebieden verminderen.

De vermindering van de regelgevende en bureaucratische lasten, de toegang tot systematisch leren van proefprojecten en steun voor capaciteitsontwikkeling van de nationale of lokale overheid zijn essentieel.

Er moeten steunregelingen worden geïmplementeerd die rekening houden met de specificaties van de HEG's. Een verandering naar een meer gedecentraliseerde voorziening zal vereisen dat de **belangrijke actoren zoals lokale autoriteiten en netwerkbedrijven nieuwe taken op zich nemen en voor die taken nieuwe middelen nodig hebben.** Momenteel is er geen formeel proces voor het verstrekken van middelen, stimulansen of richtsnoeren hiervoor.

De betrokkenheid van kwetsbare huishoudens en de implicaties van gemeenschapsenergie voor de bestrijding van energiearmoede om een rechtvaardige en inclusieve energietransitie mogelijk te maken, moeten beleidsaandacht krijgen.

De huidige energiecrisis met ongekend hoge elektriciteitskosten in Noorwegen (zuidelijk en westelijk deel) heeft aangetoond dat lokale energiemodellen steeds relevanter worden voor lokale actoren, maar er is onzekerheid over de randvoorwaarden en over de wijze waarop dergelijke modellen het best kunnen worden geïntegreerd in het bestaande energiesysteem, dat gebaseerd is op nationale kostenefficiëntie en publieke eigendom.

De belangstelling voor op de gemeenschap gebaseerde energieoplossingen in Noorwegen wordt niet hoofdzakelijk gedreven door potentiële HEGC-leden/eigenaars of beweging van onderuit.

Om HEG's en de daaraan verbonden sociale, economische en milieuvoordelen voor lokale gemeenschappen te bevorderen, moet **specifiek worden voorzien in een faciliterend kader voor basisactoren en moeten de rechten en verantwoordelijkheden van de betrokken instellingen (bv. HEG's, netwerkbedrijven, lokale autoriteiten) worden omschreven en moet de nodige steun worden verleend om nieuwe rollen en verantwoordelijkheden op zich te nemen.**

POLEN

In Polen zijn de bepalingen inzake HEG's uit de RED II nog niet omgezet. De Poolse wet inzake Hernieuwbare Energiebronnen bevat echter bepalingen voor energiecoöperaties en zogenaamde "energieclusters", die tot op zekere hoogte het idee van HEG's weergeven. **Energieclusters zijn geen rechtspersoon, maar een civielrechtelijke overeenkomst en voldoen niet aan de EU-definitie van HEG's.** Voor een correcte omzetting wordt aanbevolen uit te gaan van het bestaande concept van "energiecoöperaties". In de ontwerp-wetgeving tot omzetting van onderdelen van de RED II worden noch HEG's noch energiecoöperaties genoemd. In 2022 zijn echter regelingen voor collectieve zelfconsumptie (CSC) in meergezinsgebouwen ingevoerd, maar tot op heden zijn er geen collectieve prosumenteninstallaties opgericht.

Gemeenten tonen over het algemeen grote belangstelling voor de vorming van energiegemeenschappen, maar **lokale gemeenschappen en gemeenten vrezen vaak het geld dat in collectieve energieprojecten wordt geïnvesteerd te verliezen** omdat een goede business case en een faciliterend kader ontbreken.

Het is van het grootste belang een doeltreffend kader voor HEG's te creëren, alsmede aantrekkelijke ondersteuningsmechanismen en vooral aantrekkelijke bedrijfsmodellen. Dit vereist ook dringende investeringen in de modernisering en ontwikkeling van transmissie- en distributienetwerken. Voorts moet de energietransitie, met inbegrip van de ontwikkeling van energiegemeenschappen, een prioritaire doelstelling van de provinciale ontwikkelingsstrategieën worden. Het ontwerpen van passende financieringsinstrumenten voor HEG's is van het grootste belang. Bovendien wordt aanbevolen steun te verlenen aan de oprichting van "gemeentelijke energieambtenaren" om de ontwikkeling van HEG's te bevorderen en mogelijkheden voor samenwerking met energiegemeenschappen vast te stellen.

PORTUGAL

In Portugal is de omzetting van het juridisch kader voor HEG's relatief ver gevorderd. HEG's hebben uitdrukkelijk het recht om hernieuwbare energie te produceren, te verbruiken, op te slaan en te verkopen. Ook het delen van energie tussen leden is toegestaan. Niettemin zijn de meeste bepalingen voor HEG's letterlijk overgenomen uit de RED II en blijven sommige juridische termen onduidelijk. Bovendien loopt de omzetting van het stimuleringskader voor HEG's nog steeds achter. De belangrijkste belemmeringen betreffen het **gebrek aan informatie, de slechte toegang tot financiering en de omslachtige en langdurige vergunningsprocedures**. Hoewel er enkele concrete stappen zijn gezet om deze belemmeringen weg te nemen, namelijk door de vereenvoudiging van de procedures, de lancering van een speciale steunregeling en de ontwikkeling van een speciale webpagina en een geïllustreerde gids ter ondersteuning van de uitvoering van HEGs, zijn deze bij lange na niet voldoende.

De nationale overheid moet de vergunningsprocedures verder vereenvoudigen en een rechtstreeks contactpunt met de vergunningsinstanties garanderen, en informatie over lopende proefprojecten bekendmaken en verspreiden om de bekendheid en het vertrouwen in het concept te vergroten. Aangezien lokale autoriteiten worden gezien als een belangrijke motor voor HEG's in Portugal, moeten zij bovendien voor deze rol worden toegerust met gespecialiseerde opleidingen. De oprichting van lokale one-stop shops door lokale overheden en andere lokale entiteiten (zoals energieagentschappen) zou ook het gebrek aan informatie en capaciteit van burgers en kmo's kunnen wegnemen.

SPANJE

In Spanje zijn binnen de looptijd van het COME RES-project concrete stappen gezet voor de ontwikkeling van een faciliterend kader voor HEG's. De definitie van hernieuwbare energiegemeenschap is opgenomen in het regelgevend kader, maar het ontbreekt aan een concrete uitwerking van wat elk element van de definitie inhoudt (autonomie, daadwerkelijke controle, vrijwillige deelname, nabijheid). Als zodanig worden **belanghebbenden die geïnteresseerd zijn in de ontwikkeling van HEG's nog steeds geconfronteerd met onzekerheid over de regelgeving en nemen zij vaak hun toevlucht tot het rechtskader voor collectief eigenverbruik van hernieuwbare energie**, waarvan bekend is dat het in bepaalde omstandigheden beperkend is, gezien de netcapaciteit en de afstandsbeperkingen die het vastlegt.

Voorts is er geen concrete afbakening van de soorten juridische entiteiten die kunnen worden gebruikt om HEG's te ontwikkelen, en is er **geen regelgevende autoriteit aangewezen om toe te zien op de naleving van de definitie van HEG**. De nationale overheid wordt dus aangemoedigd om de **RED II volledig om te zetten en een uitgewerkt normatief kader te ontwikkelen**, zodat de onzekerheid over de regelgeving voor HEG's wordt verminderd.

Bovendien heeft de regering, in tegenstelling tot de meeste onderzochte landen, belangrijke stappen gezet om te voldoen aan de RED II-verplichting voor de Lidstaten om een kosten-batenanalyse voor gedistribueerde opwekking te ontwikkelen. Ook de Spaanse regering heeft stappen ondernomen om bij het ontwerp van haar veilingsysteem voor hernieuwbare elektriciteit rekening te houden met de specifieke kenmerken van HEG's.

Andere lidstaten zouden hun voordeel kunnen doen met de Spaanse steunregelingen als benchmark voor de ontwikkeling van hun eigen regelingen.

De regionale overheden zouden de verdere vereenvoudiging van de bestaande administratieve procedures voor collectieve zelfverbruikprojecten met een vermogen van meer dan 100 kW moeten bevorderen, door de regionale regelgeving aan te passen aan de nationale regelgeving. Anderzijds zijn of worden specifieke steunregelingen voor verschillende fasen van de ontwikkeling van HEG's ontwikkeld, wat een mijlpaal is voor de totstandbrenging van een faciliterend kader.

Tot op zekere hoogte, kan Spanje beschouwd worden als een voorbeeld voor de ontwikkeling van een geïntegreerde en holistische aanpak ter ondersteuning van HEG's. Via het Herstel-, Transformatie- en Veerkrachtplan zal 100 miljoen euro worden vrijgemaakt om HEG's te bevorderen, te ondersteunen en te ontwikkelen.

BELANGRIJKSTE AANBEVELINGEN OP EU-NIVEAU

Op basis van de vorderingen bij de omzetting (of het gebrek daaraan) worden de volgende belangrijke aanbevelingen aan de Europese Commissie voorgesteld. Deze worden nader gespecificeerd in het volledige beleidsrapport.

De **Europese Commissie** wordt aangemoedigd de omzetting en de uitvoering van de bepalingen voor HEG's in de verschillende landen nauwlettend te volgen en de **Lidstaten richtsnoeren te verstrekken**, waarbij sommige elementen van de EU-bepalingen worden verduidelijkt. Dit omvat de vereiste van nabijheid, de autonomie en daadwerkelijke controle in de EU-definities, alsmede verwijzingen naar HEG's en niet-prijsgebonden criteria bij

aanbestedingen in de wetgeving inzake staatssteun. De Commissie wordt aangemoedigd om van de **bevordering van energiegemeenschappen door middel van overheidsopdrachten een belangrijk onderdeel te maken van de activiteiten die door de Helpdesk voor Groene Overheidsopdrachten**, in het bijzonder in verband met de criteria voor Groene Overheidsopdrachten voor Elektriciteit. In de context van de huidige energiecrisis en de komende herziening van het Ontwerp van de Elektriciteitsmarkt moet de Commissie de **lokale eigendom van de productie van hernieuwbare energie erkennen en steunen als een kwestie van het verzekeren van de energievoorziening**, en ervoor zorgen dat HEG's een deel van de oplossing zijn.

Contacteer

✉ info@come-res.eu
 🐦 [@comeres_eu](https://twitter.com/comeres_eu)
 in COME RES project
 🌐 www.come-res.eu

Projectcoördinatie

Environmental Policy Research Centre
 Freie Universität Berlin
 Dr. Maria Rosaria Di Nucci

Dit project wordt gefinancierd binnen het Horizon 2020 onderzoek en innovatie programma van de Europese Unie onder overeenkomst No 953040. De enige verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit document ligt bij het COME RES-project en reflecteert niet noodzakelijk de mening van de Europese Unie.

Partners

